

Культура України

ЧАСТИНА 5

Українська музика

Ігор Мірчук

ВИДАВНИЦТВО ШКІЛЬНОЇ РАДИ
Нью Йорк, 2007

ПОВТОРЕННЯ

МУЗИКА, ТЕАТР, ОСВІТА й ФІЛОСОФІЯ

1. На які групи можна поділити українські народні пісні? Назвіть по дві пісні кожної групи.

Українські народні пісні можна поділити на три основні групи: а) обрядові пісні, б) лірично-побутові та релігійні пісні і в) думи.

Обрядові пісні є пов'язані з порами року та змінами робіт на хліборобському календарі. Багато українських обрядових пісень походять ще з передхристиянських часів. Часто вони сполучують спів і танок. До числа обрядових пісень входять: коляди і щедрівки, веснянки, гагілки, купальські пісні, обжинкові пісні, весільні пісні, похоронні голосіння.

Лірично-побутові пісні є написані у строфній формі. Їх можна поділити за тематикою: історичні-вояцькі пісні (козацькі, гайдамацькі, опришківські, стрілецькі, повстанські), пісні про кохання, гумористичні пісні, релігійно-церковний гимн.

Думи займають окреме місце в історії української народної пісні. Це є вільно імпровізовані речитативи (співані розповіді). Думи були популярними в козацький період і присвячені подіям того часу. Їх виконували сольовим співом мандрівні співці — кобзарі, у супроводі кобзи, бандури або ліри.

2. Назвати 6 українських народних інструментів.

Українські народні музичні інструменти можна поділити на три основні групи: а) струнні, б) дуті або духові і в) ударні.

До **струнних** інструментів входять: кобза (має 8 до 12 струн, які грають пальцями), бандура (50-60 струн), ліра (три струни, на яких вигравають мелодію за допомогою дерев'яних клявішів), цимбали (мають форму рами, по якій натягнені струни, по яких вдаряють молоточками).

До **духових** інструментів належать сопілка (дерев'яна трубка з шістьма дірочками), флюяра (за розміром більша від сопілки), денцівка (сопілки із двома "рукавами"), теленка (сопілка без дірок), свиріль (складається із ряду трубок, сполучених разом), дуда (складається із шкіряного мішка, в який вмонтовано трубки) і трембіта (дерев'яна труба довжиною 2-3 метри).

До **ударних** інструментів входять: бубон або барабан, дримба (металевий інструмент із язичком-дротом), решето (обруч, обвішаний металевими кружалами, що видають дзенькіт) і т.д.

3. Що вам відомо про розвиток музики у княжу добу? Назвіть відомих композиторів-співців того часу та кілька давніх українських музичних інструментів.

У княжу добу українська музика збагатилась насамперед новими видами музичної культури. З прийняттям християнства в Україну прийшов із Греції та Болгарії церковний спів, що з плином часу набрав місцевого, українського забарвлення. Україна була багата на добрі хори, що існували по церквах і монастирях. Важливим осередком плекання церковного співу була Києво-Печерська Лавра.

Княжа доба також була багатою на співців героїчних пісень, що оспівували діла великих князів і лицарів — билин. До нас дійшли імена співців-бардів Бояна та Митуса. Вони були водночас і авторами, і композиторами, і виконавцями своїх героїчних пісень-епосів.

Тоді і з'явилися перші в Україні оркестри. Одна з картин у Софійському соборі залишила нам зображення оркестри скоморохів, які забавляли людей своїми піснями та танцями. Війська князів мали свої мініатюрні оркестри, що ходили з військом у воєнні походи.

До інструментів тих часів належали гусли/гуслі (що виглядала як мала лежача арфа), бубон та літаври, труба та ріг, всякого роду сопілки, лютня (від якої розвинулась кобза) і т. д.

4. Розповісти про розвиток форм написання музичних нот в Україні.

Перший український спосіб для написання музичних нот виник у XII ст. на основі грецького нотопису та його болгарського варіанту. Він складався із різних знаків, що ставились над рядками тескту. Ці знаки означали не окремі тони, а скоріше цілу музичну фразу. Вони нагадували хід мелодії якогось одного з **осьмогласів**, що був вже вивчений співаками раніше. Ці знаки називалися **знаменами** або **крюками**, а той давній церковний спів називали **знаменним розспівом**.

Знаменний розпис існував в українській музиці аж до XVI ст. Тоді постав в Україні новий спосіб написання нот, опертий на західно-європейських принципах з писанням нот на п'ятьох лінійках, але з деякими відмінами. Цей спосіб нотопису називали **київським нотацієм**. Теперішній спосіб написання нот вкорінився щойно в XVIII ст.

5. Що таке **напів**? Назвати головніші церковні напиви, які розвинулися в Україні.

Напів — це церковні богослужбні мелодії, властиві певному регіонові. Перший оригінальний український напів створили монахи **Києво-Печерської Лаври**. Він і став основою українського церковного співу. Пізніше на його основі створилися інші, **регіональні напиви** — Волинський, Галицький і Закарпатський. Усі ці напиви вживаються в церквах по сьогодні.

6. Чому у XVII-XIX століттях Московщина активно набирала з України найбільш талановитих учителів музики, співаків та композиторів? Навести приклади цього.

Московщина набирала з України учителів музики, співаків і композиторів, щоб піднести власну музичну культуру. Україна в той час досягла високого рівня розвитку музичної культури і була багатою на музичні таланти; Московщина ж значно відставала від України.

Від половини XVII ст., коли почався політичний зв'язок України з Московщиною, з Москви в Україну приїжджали забирати (часто насильно) ченців-музик і студентів Могиллянської Академії з музичною освітою, вишукувати та набирати хлопців із гарними голосами до царського придворного хору. Таким шляхом Московщина здобула для себе цілий ряд великих музичних талантів — Д. Бортнянського, М. Березовського та А. Веделя.

Українці домінували в музичному житті Московщини аж до кінця XVIII ст., коли їхнє місце зайняли італійці. Перехід великого числа українців до Петербургу та Москви значно послабив розвиток музичного життя в Україні.

7. Що це **канти**? Коли вони появились в Україні?

Канти — релігійні пісні, написані у віршованій формі на біблійні теми. Виконували їх у церкві в кінці Богослужень, а також поза церквою. Деякі канти написані для одноголосового співу (любили їх виконувати лірники), але в більшості вони розписані з гармонізацією на кілька голосів для хорового виконання. Складали їх музиканти по школах і монастирях, а до їх поширення багато причинилися студенти Києво-Могиллянської Академії. Вони включали канти в програму "вертепів", з якими мандрували кожного року по Україні. Свій розквіт мали канти у XVII-XVIII ст.

Збірка кантів під назвою "Богогласник" відіграла роль у відродженні української культури й мови при кінці XVIII ст. Деякі канти з почайвського "Богогласника" популярні до нинішнього дня, особливо різдвяні "Нова радість стала", "Дивная новина", "Небо і земля".

8. Чому друга половина XVIII століття і початок XIX століття вважаються золотою добою української церковної музики? Які три композитори були найвидатнішими представниками української музики XVIII ст.? Які впливи дуже помітні у музиці цих композиторів?

Другу половину XVIII ст. й початок XIX ст. вважають золотою добою української церковної музики тому, що це був час найбільш блискучого її розквіту. Найбільшу роль у цьому розквіті відіграли три дуже здібні композитори — Дмитро Бортнянський (найбільш продуктивний із них); Максим Березовський та Артем Ведель. Хорові співи, створені цими трьома композиторами, виконують на Богослуженнях в українських церквах набагато частіше за співи інших композиторів через їхню красу і відповідність до побожного настрою Святої Літургії.

Імена Д. Бортнянського та М. Березовського досить відомі у світовій музичній літературі, але часто їх подають як російських композиторів тому, що більшу частину свого творчого життя вони провели в Росії. Але

незважаючи на свою довготривалу відірваність від України, твори обох композиторів мають глибокий український характер. Часто в їх композиціях звучать впливи народної української мелодики.

У творчості тих композиторів є також сильні впливи класичної західно-європейської музики. Це тому, що глибшу музичну освіту вони здобували в Італії й у своїй творчості значно орієнтувалися на італійських зразках.

9. Кого вважають **найвизначнішим українським композитором**? Пояснити, чому він займає таке важливе місце в історії української музики і навіть вважається батьком української музики. До якого джерела найчастіше звертався Лисенко у своїй музичній творчості?

Найвидатнішим українським композитором і батьком української музики є Микола Лисенко. Він — **творець національного напрямку (школи)** в українській музиці, який базувався на народній музичній творчості.

Більше, як будь-хто інший Лисенко **спричинився до піднесення рівня української музики і її наблизив до західноєвропейської класичної музики.** Він був музичним піонером, бо перед ним українські композитори писали або церковні твори, або італійські опери, або сентиментальні твори невисокого рівня. Лисенко, **натомість, старався піднести українську музику на рівень світової музики.**

Лисенко мав за мету створити національну школу (стиль) української музики, як це зробили для своїх народів Е. Гріг (для норвежців), Я. Сібеліус (для фінляндців), С. Монюшко (для поляків), Б. Сметана (для чехів), М. Глінка (для росіян) і т. д. Усі вони, під впливом ідей романтизму, компонували на основі чи в дусі народної музики своїх народів і намагалися сполучити багатство народної пісні з потягом класичної музики до великих форм і повнозвучної гармонізації.

10. Назвіть головні види музичної творчості Лисенка, наведіть приклади його творів. На слова якого поета найбільше музичних творів написав Лисенко?

Музична спадщина Миколи Лисенка — різноманітна. Він виявив себе як композитор 4 опер, трьох дитячих "оперок", восьми оперет. Іншими видами музичної творчості Лисенка є **сольоспіви до слів різних поетів (найбільше з них до слів Шевченка), твори для хору, інструментальні твори (квартети, тріо, твори для скрипки і фортепіану) та обробки народніх пісень для хорів та окремих солістів.**

До найкращих творів М. Лисенка знавці відносять дві його кантати для хору і солістів у супроводі оркестри: **"Радуйся ниво"** та **"Б'ють пороги"** (обидві на слова Шевченка), оперу **"Тараса Бульба"**, оркестровий твір **"Друга українська рапсодія"**. Церковний гімн **"Боже Великий, Єдиний"** написаний Лисенком. Найбільше своїх творів Микола Лисенко написав на слова поезій **Тараса Шевченка.**

11. Які композитори вважаються найбільш талановитими послідовниками Миколи Лисенка? Що знаєте про Миколу Леонтовича?

Найбільш талановитими послідовниками Лисенка і найвидатнішими представниками національного стилю в українській музиці були: Кирило Стеценко, Микола Леонтович, Яків Степовий і Олександр Кошиць.

Особливе місце серед названих композиторів належить **Миколі Леонтовичу**, який здобув славу своїми хоровими мініатюрами, написаними “а капеля”, на основі українських народніх пісень у формі поліфонії. Вони звучать як мініатюрні вокальні симфонії і тому здобули широку популярність навіть за межами України. Найбільш відомою з його обробок є “**Щедрик**”, який часто звучить в різдвяний час по цілому світу (Carol of the Bell).

Так будучи послідовником М. Лисенка, Микола Леонтович не тільки продовжував розвиток культури українського співу, але й підносив її на вищий рівень.

12. Яким способом композитори ХХ століття намагались піднести українську музику на вищий рівень? Чим вони відрізнялись від композиторів ХІХ ст.?

Композитори ХХ століття відрізнялися від композиторів ХІХ ст. тим, що мали кращу професійну підготовку. Їхня освіта та професіоналізм дозволяли працювати на рівні кращих світових композиторів. Вони творили за стилями і засобами модерної світової музики. У їх руках українська музика могла досягти справжніх висот, якби не те, що більшість з них мусіли творити в умовах російської комуністичної окупації, яка ставила перешкоди розвитку української музики на високому світовому рівні.

1920-ті і ранні 1930-ті роки — це один із найбільше продуктивних періодів в історії української музики. Він характеризувався такими рисами, як: високий професіоналізм композиторів, багатство жанрів музики (постають симфонії, концерти для різних інструментів, сюїти, кантати, опери, балети тощо), значна різноманітність стилів, прагнення поєднати національні музичні традиції з досягненнями та модерними течіями у західноєвропейській музиці.

13. Назвати найбільш відомих українських композиторів ХХ століття.

ХХ століття дало українській музиці цілий ряд композиторів світового рівня. Найбільш відомими з них є:

Лев Ревуцький — майстер великих музичних творів: симфоній для оркестри, з яких найбільшу славу має Друга симфонія, фортепіанових концертів, хорових кантат;

Борис Лятошинський — видатний композитор модерного стилю, в якому він писав опери, симфонії, кантати для хору, струнні квартети, твори для фортепіана, скрипки, сольові пісні, музику до кінофільмів;

Віктор Косенко особливо відзначився як ліричний автор творів для фортепіана;

Станислав Людкевич — автор опер, симфоній, кантати "Кавказ" та інших творів;

Василь Барвінський — автор чудових композицій для фортепіану і скрипки та малих, камерних інструментальних ансамблів.

14. Назвати найбільш відомі українські опери та їх композиторів.

Найбільш улюбленою серед українців є комічна опера "**Запорожець за Дунаєм**" Семена Гулака-Артемовського.

Вагомий внесок у розвиток українського оперного мистецтва зробив Микола Лисенко. Він написав кілька опер, серед яких: героїчна опера "**Тарас Бульба**", "Різдвяна Ніч", "Утоплена", дитячі опери "Пан Коцький", "Коза Дереза". Великою популярністю користуються також такі опери кінця XIX століття: "**Катерина**" М. Аркаса, "Купало" А. Вахнянина та "Роксоляна" Д. Січинського. Музика цих опер наближена до музичного стилю Лисенка, що багато черпав із народної пісенної спадщини. Гарна мелодійна музика цих опер із народним українським характером принесла їм велику популярність на українських сценах.

В XX столітті з'явилося багато українських опер. Більшість із них написана у класично-романтичному стилі з використанням модерних музичних засобів. На окрему увагу заслуговують: "**Золотий обруч**" Б. Лятошинського (за повістю І. Франка "Захар Беркут"), "**Богдан Хмельницький**" К. Данкевича, "Довбуш" С. Людкевича.

15. Назвати головні види українських народних танців та їх особливості. Навести приклади кожного виду.

Українські народні танці існують головним чином у вигляді хороводів та побутових танців.

Хороводи — танці давнього походження. Вони мають ритуальний характер, рухи в них символічні. Хороводи виконують із співом, а зміст пісні ілюструють рухами. Переважає спокійний хід, будь-які підскакування бувають дуже рідко. Прикладами хороводів є веснянки-гагілки, купальські та обжинкові хороводи тощо.

Побутові танці мають розвагово-пописовий характер і є без ритуального призначення. Рухи в цих танцях переважно жваві, з підстрибуванням.

До найбільш відомих українських танців належать: **гопак** (найпопулярніший український танок), **метелиця** (танок з багатою динамікою) та **коломийка** (що виконується переважно колом). Є ще сюжетні танці, які зображають події з життя людей або з світу природи.

16. Чим відрізняються українські народні танці від танців сусідніх народів?